

Rapport

Fornlämning 1, S:t Görans hospital, Sigtuna stad
Förundersökning

I förgrunden Aludden och det nya läget för hospitalet med dess kyrkogård (fig. 1), i bakgrunden bortom "Volgadalen" det gamla läget för hospitalet och platsen för förundersökningen, (bild fotograferad från väster, 1930-tal).

Mats Pettersson
Sigtuna Museum
2002

1. Inledning
2. Bakgrund. Kunskapsläget kring hospitalet
3. Tidigare undersökningar
4. Förundersökningens uppläggning och genomförande
5. Undersökningens resultat
6. Slutsatser
7. Sammanfattning
8. Referenser
9. Administrativa uppgifter
10. Bilagor

1 Inledning,

På uppdrag av Stadsbyggnadskontoret i Sigtuna kommun har Sigtuna Museum utfört en arkeologisk förundersökning vid Hospitalsudden i Sigtuna. Utredningen föranleddes av en planerad byggnation för äldreboende. Utredningsområdet var 14.800 kvm stort och beläget alldeles väster om Svarta jordsområdet och de gravområden som finns i anslutning till detta. Högsta punkten ligger på 14 m.ö.h. och den lägsta under 1 m.ö.h. Drygt hälften av ytan ligger över 3-meterskurvan, vilket kan vara en aktuell strandnivå mot slutet av medeltiden. Terrängen i området är ganska kuperad och sluttar bitvis relativt brant ner mot mäljarstranden. Inom utredningsområdet finns en känd fornlämning. Fornlämningen, S:t Görans hospital, har beteckningen nr 1 i Sigtuna stad (S:t Pers och S:t Olofs socknar). Hospitalet omnämns första gången 1278, (fig. 1), (Delrapport stadsäga 2:154 m.fl. "Hospitalsudden", Sigtuna Museer 2000,).

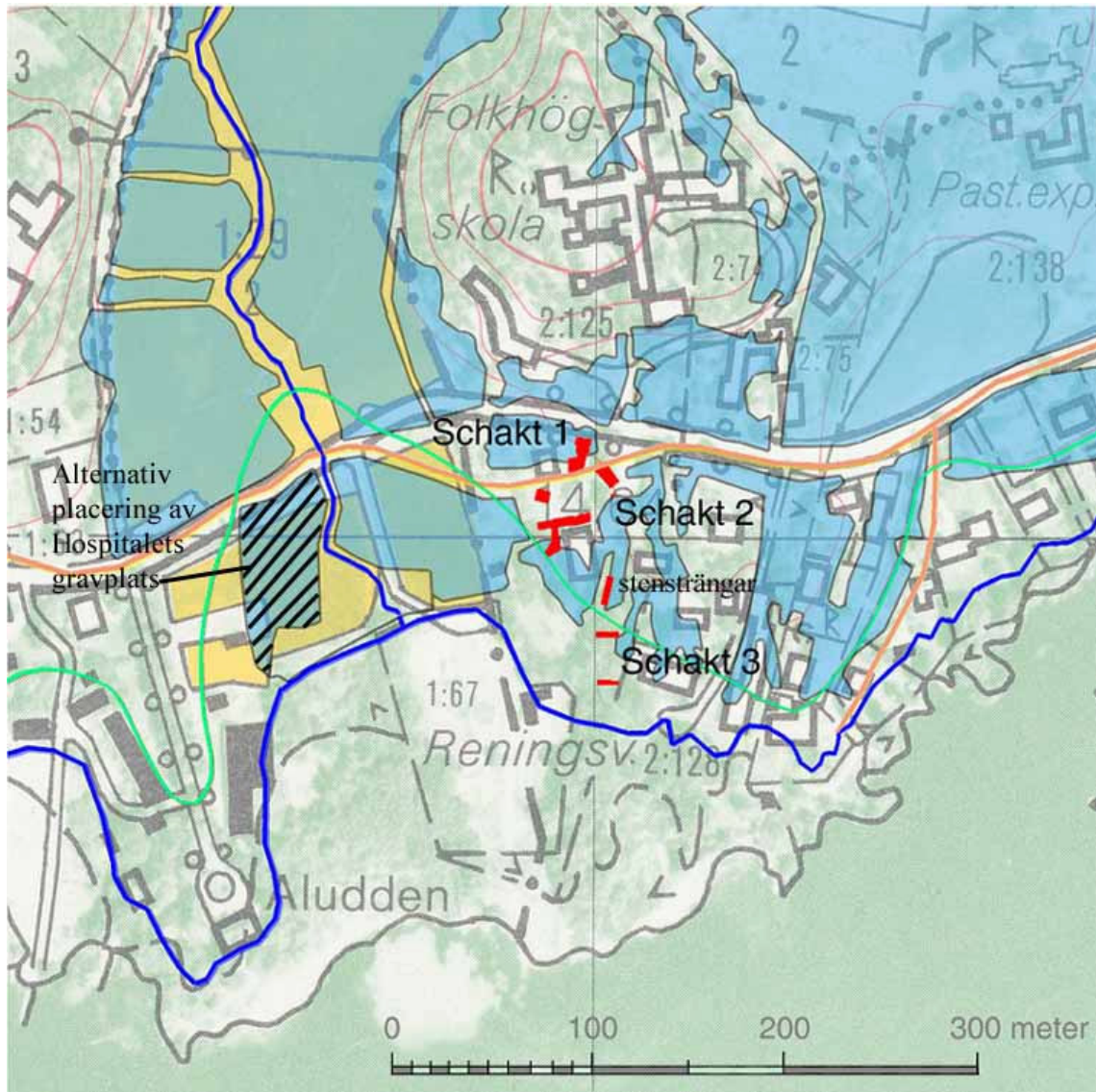

Fig. 1. Översikt över undersökningsområdet. De äldre vägarna, strandlinjen och åkerytorna är excerperade från en ägodelningskarta över "Sigtuna stads åkergården, vretar och ängar" från 1810, (aktnummer: A88-1:5, LMV). Bilden är rektifierad med ekonomiska kartbladet som grundkarta, (11I 2b, 1981). Områden kring 5-meterskurvan - och strax nedanför - som sammanfaller med äldre åkerytor (ljusblå) får ses som möjliga platser för hospitalets kyrkogård eftersom dessa, dels ligger nära det sena 1200-talets strandlinje dels överensstämmer med Aschaneus Sigtunabeskrivning från 1612 där kyrkogården sägs ha legat "...varest det nu trädas, dikas och upgrävas".

2 Bakgrund

Kunskapsläget kring Hospitalet

Hospitalet grundlades senast 1278 då det omnämns tillsammans med ärkestiftets övriga hospital i Enköping och Stockholm. I Martin Aschaneus Sigtunabeskrivning utgiven 1612 berättas att S:t Görans kapell stått längst väster ut i staden, men att ”nu syns inte ens grunden till”. Enligt traditionen var det beläget vid Hospitalsudden, som också är namnet på exploateringsområdet. Namnets ålder är okänt. På en karta från 1857 kallas udden "Lundbergs udde". På en karta från 1937 är det endast området öster om exploateringsområdet som kallas för "Hospitalsudden", medan den västra delen betecknas som "Ainas" (kanske felskrivet för ägobeteckningen Aludden). Området låg då fortfarande utanför stadsplanlagt område.

Ett hospital var en kyrklig institution för leprasjuka (spetälska). Hospitalen anlades efter noga fixerade former. Vanligtvis låg de mindre än 500 meter utanför staden, invid en av de från staden ledande huvudvägarna, ofta nära vatten. I de fall där utsträckningen är känd rör det sig om områden med en i regel firsidig form omfattande 200x180, 140x130 och 160x160 meter. Arealen varierade alltså mellan 2 och 3 ha. Området var i vissa fall inhägnat av en gråstensmur. Alla nu kända hospital har haft en kyrka. Begravningsplatsen har i allmänhet legat söder om kyrkan. Inom området har också funnits bostadshus och småhus för allehanda ändamål.

Märkligt nog har så gott som inga spår av Sigtunahospitalet påträffats. Om hospitalet legat på den så kallade Hospitalsudden borde ansefliga mängder tegel och sten påträffats. Det är också märkligt att inga gravar eller skelettdelar hittats. Enligt Aschaneus låg kyrkogården "varest det nu trädas, dyrkas och upgrävas", vilket tyder på att kyrkogården skall sökas på en åker eller f.d. åker, (se fig. 1, åkerytor 1810-13). Denna bör då ha legat ganska nära stranden eller vid den bäck som flutit genom dalgången väster om Hospitalsudden ("Volgadalen").

3 Tidigare undersökningar

Vid bygget av S:t Göransgården på 1940-talet (elevhem till Sigtunastiftelsen = den stora byggnaden på kartan över exploateringsområdet) påträffades stenar som sattes i samband med hospitalet. V och SV om byggnaden låg enligt fornminnesinventeringen undanvräta stenar av växlande storlek som möjligen skulle kunna vara byggnadsrester. Rapport saknas vilket gör att det inte går att avgöra om stenarna varit huggna och ingått i något konstruktivt sammanhang eller om det rörde sig om helt naturliga stenblock som terrängen här är relativt rik på. Vid kv. S:t Göran, Manfred Bjöckqvists allé och Sigtunastiftelsen har en del gravar påträffats, men dessa är säkert daterade till 1000-talet (bl.a. med hjälp av mynt). Liksom i exploateringsområdet saknas även här spår av murar och koncentrationer av medeltida tegel. Vid en provundersökning 2001 framkom i ett schakt en murrest och en tegelsten som skulle kunna vara medeltida. Schaktet låg alldeles NV om S:t Göransgården, vilket också ställer de i fornminnesinventeringen omnämnda stenarna i något mera positiv dager.

Utredningsgrävningen genomfördes i två etapper under åren 2000/ 2001. Sammanlagt grävdes 19 schakt av varierande storlek. Indikationerna på medeltida aktivitet på platsen var få och mycket vaga. I ett fall påträffades dock en murrest och en tegelsten som inte kan uteslutas härröra från hospitalsperioden.. I anslutning till två provschakt påträffades mycket nära markytan påförda kulturlager som innehöll tidigmedeltida fynd: äldre svartgodsskärvor, kammakeriavfall av älghorn, djurben och delar av ett lårben från människa. Jorden måste ha förts hit från grundgrävningar inom Svarta jords-området i centrala Sigtuna. Med tanke på att jorden innehöll en hel del fynd kom de förmodligen från äldre grundgrävningar där det ej skett någon arkeologisk undersökning. Kanske fördes jorden hit på 1940-talet i samband med att S:t Göransgården byggdes. Enligt uppgift skall det finnas ytterligare en dumphög i områdets västra del. Liknande lager har tidigare

påträffats vid antikvarisk kontroll vid Sigtunastiftelsen alldeles norr om Manfred Björkqvists allé 1991.

Utredningsgrävningen visade också att det skett omfattande utfyllnader i modern tid speciellt i områdets norra del. Slutligen fanns i området ett par parallella "stensträngar", möjligtvis naturliga, som bör karteras.

4 Förundersökningens uppläggning och genomförande

Fyra delområden nämns i den arkeologiska utredningen varav tre kom att undersökas. Dessa benämndes schakt 1,2 och 3 (fig.1). Ett antal schakt grävdes inom resp. område, (fig. 2), syftet var att utifrån de tidigare provundersökningarna från åren 2000-2001 söka stenkonstruktioner, medeltida fynd och begravningsplatser som tillhört hospitalet.

Utifrån den arkeologiska utredningen kom följande frågeställningar och åtgärder att ingå i undersökningsplanen för förundersökningen

1. För att säkerställa tolkningen av murresten, sentida eller medeltid, avbanades en yta på ca 200 kvm norr om S:t Göransgården med hjälp av grävmaskin, (delområde 1 innefattar schakt 1a-f, fig. 2).

2 För att avgränsa de påförda lagren och gräva så pass mycket att det var möjligt att beskriva karaktär och fyndtäthet och att därefter ta ställning till om jordmassorna var värda att undersöka vidare, (delområde 2 innefattar schakt 2, fig. 2).

3 För att konstatera om stenraderna var naturliga eller konstruerade ska deras läge i det storskaliga kartmaterialet undersökas (delområde 3 innefattar schakt 3a-b, fig.2).

Den totala avbanade ytan var ca 200 m². Konstruktioner ritades och fotograferades och påträffade fynd samlades in med noteringar om fyndplats i schakten. Schakten rensades ner till den ursprungliga markhorisonten, mellan 20-90 cm under nuvarande marknivå. Därefter mättes schakten in i plan och i höjdled.

I samband med denna undersökning gjordes inte någon utgrävning i delområde 4. I samrådshandlingen anges två alternativ för hur bebyggelsen ska placeras inom planområdet. I det första alternativet blir den 45 x 25 meter stora parkeringsplatsen invid Manfred Björkqvists allé kvar. I det andra alternativet placeras en huskropp på parkeringsplatsen, vilket innebär att den 2-3 meter tjocka utfyllnaden ska schaktas bort. Vad som finns under fyllnadslagret vet vi inte.

5 Undersökningsresultat

Delområde 1 bestod av sex schakt 1a-1f. enligt schaktplan, (fig. 2), där en stenformation påträffades i schakt a,c och d som mycket vagt påminner om en mycket kraftigstensyll. Ytan omfattade totalt ca 100 m², bild 1 visar stenformationens karaktär. Här hittades också ett 20-tal större tegelstenar som eventuellt kan vara medeltida. I övrigt hittades spridda fynd på ett djup av 60-90 cm. Fynden utgjordes av yngre rödgods, djurben med slaktmärken, lerklining, möjligen en del av en större gjutform (> 20 cm, barrgjutform) och en ryggekota (osäkert om den är från människa). I de övriga schakten i område 1 påträffades inte några medeltida fynd eller spår av verksamhet från den tiden.

Bild 1, visar stenformationens karaktär i schakt 1c och 1d från NV. Det som är tolkat som ”muren” - som man här ser en del av - är den stenrad som ligger till höger i bild, (bild 4818 i fotolistan).

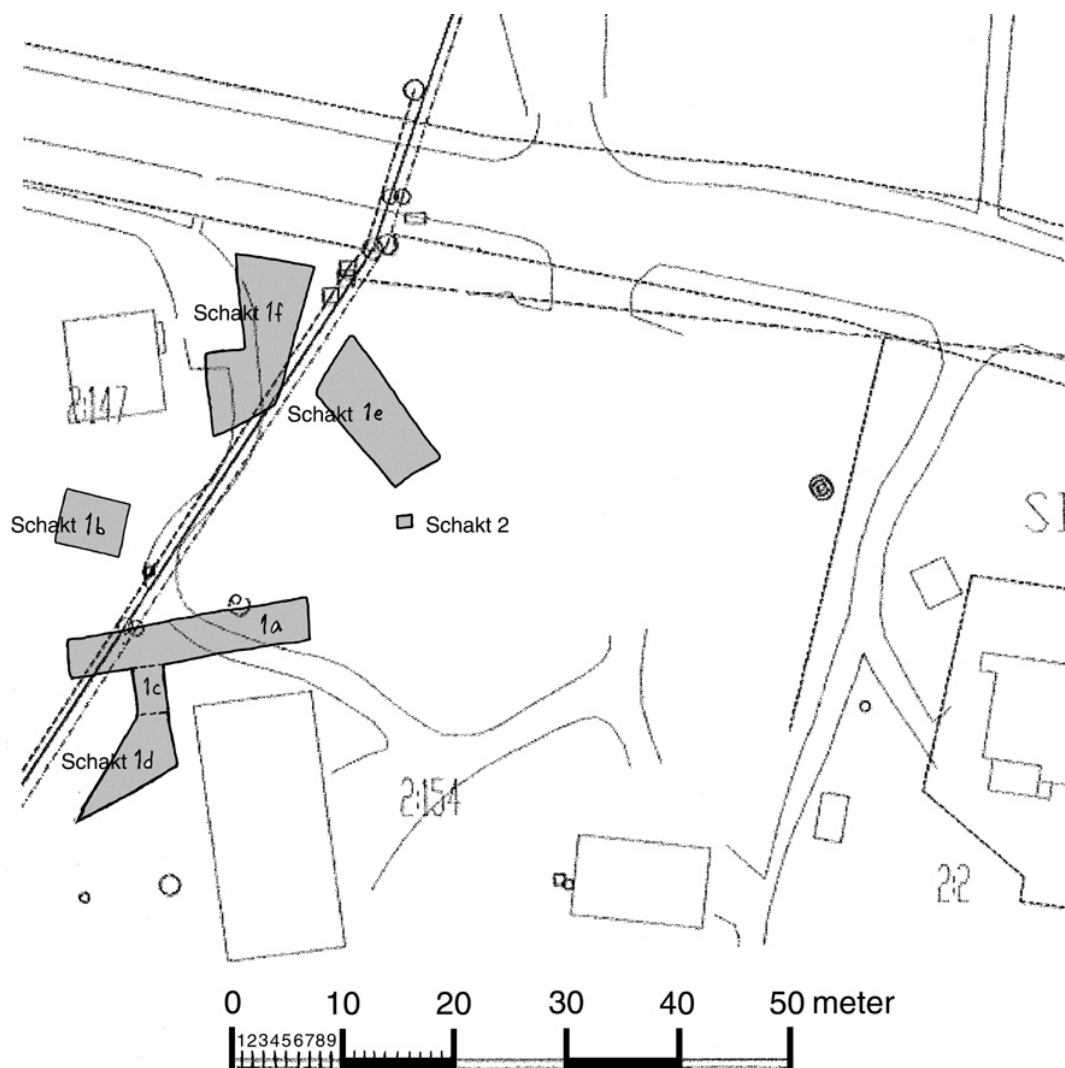

Fig. 2, schaktplan över delområde 1 och 2 benämnt som schakt 1 respektive 2.

Delområde 2 grävdes för att bestämma fyndfrekvens samt för att kunna göra en datering och karaktäristik av området. Den provyta som grävdes omfattade 1 m². Av det 30-tal fynd som tillvaratogs kunde tre hänföras till medeltid, bl.a. en bit C1-gods. I övrigt hittades djurben och ljust kalkbruk.

I södra delen av delområde 3, benämnt som schakt 3 södra (fig 1), togs två schakt upp, båda fyra meter långa och 1,5 meter breda, för att avgöra om formationerna i marken var naturbildningar eller resultat av mänsklig verksamhet. Det visade sig vara dumpmassor från tidigare grävningar i närområdet. Antagandet är gjort utifrån att flera medeltida fynd påträffades blandat med modern fyllning så som asfalt.

Områdets norra del, benämnt som stensträngar (se fig. 1), sammanföll med åkeravslut och vallar mellan åkertegar enligt den storskaliga ägodelningskartan från 1810, (A88-1:5, LMV). Något som styrker denna tolkningen är att stensträngarna följer marknivån mycket tydligt med en nivåskillnad på mer än en meter. Slutsatsen blir att dessa stenrader är skapade av mänsklig hand. Stensträngarna ligger väl samlade inom en yta av ca 50 m².

6 Slutsatser

Stenformationerna i delområde 1 kan möjligen vara rester efter enstenssyll i en tegelbyggnad, men konstruktionen var så pass störd från tidigare markarbeten, troligen från 1940-talet, och tegelförekomsten så pass liten att det var svårt att avgöra om det rörde sig om rester efter en hospitalsbyggnad.

Fyndfrekvens och karaktär på fynden från delområde 2 antyder att fyllnadslagret utgörs av dumpmassor från byggnation i modern tid inifrån stadskärnan.

Formationerna i marken i delområde 3 södra del visade sig vara dumpmassor innehållande medeltida föremål liksom föremål från modern tid.

I delområdets norra del konstaterades stenraderna vara rester av gamla åkeravslut och vallar mellan åkertegar, enligt den storskaliga ägodelningskartan från 1810. Det rekommenderas att dessa bevaras som en rest av ett tidigare kulturlandskap. Eftersom de är ett tämligen markant inslag i terrängen torde de utgöra en tillgång i anslutning till den planerade bebyggelsen.

I skriften "Sigtuna och Norrsunda, Källor till Sigtuna stads och Sigtunabyggdens historia, del 2" finns några intressanta noteringar från 1616 av Aschaneus angående Hospitalet och området ikring:

Så sägs och efter ålders hävd att Sigtuna hospital haft broränta av västra bron – troligen Ropsten - av de som här seglat. Sedan Färjestaden vid makt sattes och bron ödelades har Sigtuna hospital istället behållit färjeräntan. Men sedan Sigtuna stora hospital blev ödelagt blev färjeräntorna förordnade till Dannviken i Stockholm (sid 14).

..i minnet har ett tegelbruk varit västan före Hospitalslöten och udden, på en annan udde, kallas ännu Tegellöt, och udde ännu, där har ladan stått, allt intill år 1597, en tämligen längd, med då alldeles bortriven "och gjordes vreten samastedz igen", på samma ställe syns ännu rester efter både kalkugn och tegelugn. Tegelugnen med lada kan förr varit större, "och synnerligen då klostret byggdes och stod i floor" (sid 15).

S:t Görans kapell har stått "wästerst" i staden ... "och synes nu icke grundvalen till", vilket omtalas i ett jordebrev från 1510.

Han skriver vidare att för "Gudz husen" – troligen hospitalet – borde rummet vara fritt och för de många döda kroppars skuld som där förvänta Herrans Christi domedag, var det nu dikas och uppgrävas (sid 18).

Av detta följer en alternativ tolkning av hospitalets placering till en udde invid en sank betesmark mellan Tegellöten och S:t Per och att man här vid dikning under 1600-talet uppenbarligen hittat skelett från hospitalets gravplats. Området strax nedanför 5-meterskurvan väster om vattendraget som följer sänkan ("Volgadal") mellan Sigtuna Stiftelsen och SSKL är den plats som uppfyller dessa kriterier och ligger strax nordöst om Aludden den sammanfaller dessutom med en åkeryta - "var det nu dikas och uppgrävas" - från en äldre storskalig karta (A88-1:5, LMV).

Av denna tolkning tillsammans med avsaknaden av medeltida fynd och byggnationsrester efter ett hospital följer att Hospitalet inte legat vid platsen för utredningsgrävningen utan troligen 150 meter väster ut vid Aludden (se skrafferat område i fig. 1). En omständighet som möjligen skulle kunna styrka detta antagande är en uppgift från kartan Sigtuna stads ägor, tryckt 1857, där en ruin är markerad direkt norr om vägen (Manfred Björqvists allé) och skulle kunna vara platsen för hospitalsbyggnaden, (fig. 3).

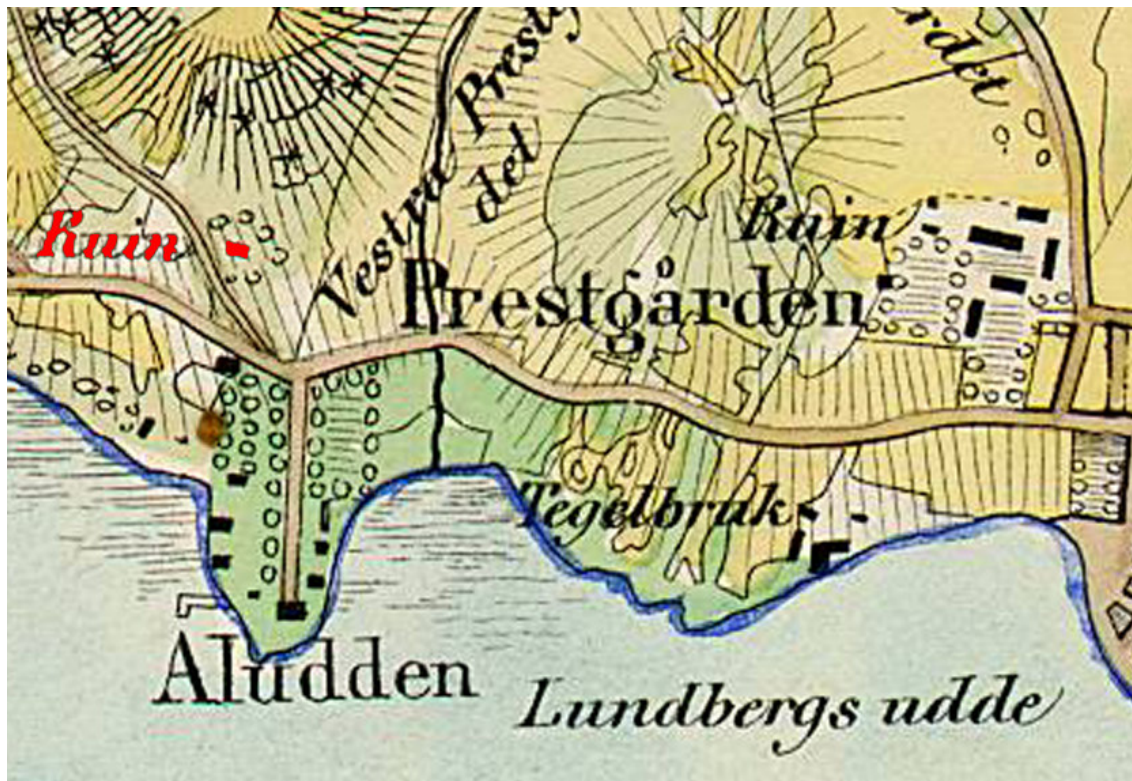

Fig. 3, en tänkbar plats för hospitalsbyggnaden är markerad med rött på kartan över Sigtuna stads ägor, 1857.

Att använda storskaliga kartor i analysen som här har gjorts tillsammans med traditionellt arkeologiska och historiska källor har visat sig ge en bättre utgångspunkt vid tolkningen av de arkeologiska grävresultaten.

Resultaten ger inte anledning till någon ytterligare undersökning

7 Sammanfattning

Det är högst osäkert om det går att knyta ihop omnämmandet av hospitalet 1278 och Aschaneus vaga beskrivning med den nutida platsbenämningen Hospitalsudden. Hospitalet kan mycket väl ha varit beläget någon annanstans väster om staden. Ovan har angivits mått för hur stor en hospitalsanläggning kunde vara. Med viss tvekan kan en sådan yta inpassas på Hospitalsudden. Det innebär i så fall att hela Kv. St. Görän, delar av Manfred Björkqvists allé och Sigtunastiftelsens område måste ha utnyttjats.

Inga tydliga tecken hittades som tyder på att St Görans kapell - hospitalet med begravningsplats - skulle ha legat inom det aktuella exploateringsområdet.

Ett fåtal fynd påträffades men utifrån fyndförhållandena tolkas dessa som tillhörande dumpmassor från sentida markarbeten inne i stadskärnan eftersom de var blandade med recent material. Rester av åkeravslut och vallar mellan tegar var synliga i markytan i delområde 3:s norra del.

Däremot har en alternativ tolkning av Hospitalets placering med dess gravplats gjorts utifrån en historisk källa tillsammans med studie av en äldre storskalig karta (fig. 1).

Löt = betesmark.

Dokumentationsmaterial från fältarbetet, i form av ritningar och foton samt fynd förvaras på Sigtuna museum.

8 Referenser

Tidigare grävrapporter

G. Gihl 1925, Sigtuna och Norrsunda, Aschaneus Sigtunabeskrivning 1616

A88-1:5, LMV i Gävle

9 Administrativa uppgifter

Uppdragsgivare:	Stadsbyggnadskontoret
Länsstyrelsens dnr:	2021-00-7251
Sigtuna kommun,	Stadsäga 2:154 m.fl.
Socken:	S:t Per
Landskap:	Uppland
Ekonomiskt kartblad:	118 21
Typ av undersökning	Utredningsgrävning
Projektledare:	Sten Tesch
Fältpersonal:	Jenny Savonen och Mats Pettersson
Fältarbetstid	10-13/ 6-2002

Mats Pettersson
Sigtuna Museer
21 augusti 2002

10 Bilagor

Fyndlista

FYNDNR	KONTEXT	MATERIAL	SAKORD	UNDERTYP	DEL	ANTAL	FROR	DEK	BOTT	VIKT	FÄRG	ANMÄRKNING	DATUM	SIG
1	2	Keramik	Kärl	CI	Botten	1	D		1	9		från schakt 2.	2002-06-1	MP
2	2	Kalkbruk				2				19		från schakt 2.	2002-06-1	MP
3	2	Ben				1				17		Marben från schakt 2.	2002-06-1	MP
4	1	Keramik	Kärl	Blil y	Buk	1	F	1		5		Funnet 0.7 meter väster om nordväst	2002-06-1	MP
5	1	Lera	Lerklining			1				11		Funnet 0.7 meter väster om nordväst	2002-06-1	MP
6	1	Ben				2				41		Funnet 0.7 meter väster om nordväst	2002-06-1	MP
7	1	Keramik	Kärl	Blil y	Buk	2	F	1		11		Schakt 1e	2002-06-1	MP
8	1	Ben				1				24		Marben från schakt 1e.	2002-06-1	MP
9	1	Keramik	Kärl	Blil ä	Mynning	1	D			28		Schakt 1e	2002-06-1	MP
10	1	Ben				1	D			17		Människoben? ryggkota från schakt 1	2002-06-1	
11	1	Kalkbruk				1				13		Modernt murbruk? med färg låg mella	2002-06-1	MP
12	3	Keramik	Kärl	CII		1	D			37		Lock till kärl från schakt 3a.	2002-06-1	MP
13	3	Keramik	Kärl	Blil y	Buk	1				14		Gulglaserat yngre rödgods från schakt	2002-06-1	MP
15	3	Keramik		BYGGNADSSST		1	F			233		Lågbränd lera med snäckskal troligen	2002-06-1	MP
16	1	Keramik		Bangjutform		5	F			1080		Lågbränd lera, gjutform?, i samma nivå	2002-06-1	MP
17	1	Ben				4				155		Marben från schakt 1a.	2002-06-1	MP
18	1	Keramik				1				61		sch 1b, kan vara svallad keramik, har	2002-06-1	MP
19	3	Ben				5				508		Marben från schakt 3b.	2002-06-1	MP

Fotolista

Bildnummer	Motiv	Taget från	Signatur	Datum
4812	Grävmaskin och Jenny		MP	27/ 6

4817	Schakt 1d, Jenny rensar fram stenkonstruktion	NV	MP	28/ 6
4818	Schakt 1c och 1d, helbild av stenkonstruktion	NV	MP	28/ 6
4819	Schakt 1c och 1d, av stenkonstruktion	V	MP	28/ 6
4821	Schakt 3b	Ö	MP	29/ 6
4822	Schakt 3b, Jenny mäter in botten på schaktet	NÖ	MP	29/ 6
4826	Schakt 1a, stenkonstruktion	Ö	MP	30/ 6
4827	Schakt 1d, stenkonstruktion	S	MP	30/ 6
4828	Schakt 1a, stenkonstruktion	V	MP	30/ 6